

De SVf-woordorde in zinnen met aanloop

door F. DEBRABANDERE

We willen het hier hebben over (hoofd)zinnen met een aanloop; zulke zinnen krijgen in het Nederlands inversie („morgen *blijf ik* thuis”), maar niet (of toch veel minder) in het Westvlaams. Dit verschijnsel was me al vaker opgevallen en ik had me zelfs al in mijn gesproken ABN op dergelijke Westvlaamse afwijkingen betrappt. Mijn aandacht werd er echter pas voorgoed op gevestigd, terwijl ik de bewerking en uitgave aan het voorbereiden was van enkele van wijlen dr. Jan Soete zijn radiopraatjes over het Kortrijkse dialect (1). In die tekst kwamen toevallig nogal enkele van die voorbeelden voor; we zullen ze beneden aanhalen en aanvullen met eigen Kortrijkse dialectherinneringen.

Het gaat dus om zinnen die de gewone woordvolgorde van een hoofdzin (SVf), n.l. het onderwerp gevolgd door de persoonsvorm, behouden na een aanloop. Die aanloop kan een bijwoord of bijwoordelijke bepaling zijn, ofwel een vooropgestelde bijzin of voegwoordgroep.

We citeren eerst enkele Kortrijkse voorbeelden na bijwoordelijke bepaling (2): *In 't begun me gaan rekan missen*

(1) †J. SOETE-F. DEBRABANDERE, *De taal van het geld. De Leie-gouw*, XVIII (1976), afl. 1.

(2) We hebben hier van fonetische transkriptie afgezien, aangezien het hier louter om het syntaktische verschijnsel, om de woordorde, gaat. Voor de fonetische transkriptie, en dus de precieze uitspraak, van sommige uitdrukkingen verwijzen we naar het in voetnoot (1) genoemde artikel.

(Ndl. In 't begin *zullen we* ons alsmaar vergissen); *in de weerdie van eenigte jaren, z'(h)adden nen hoop gel(d) verdien(d)* (Ndl. In enkele jaren tijd *hadden ze* een hoop geld verdiend); *den dag van vandage, ge'n moet daar al nie in verschieten* (Ndl. Vandaag de dag *moet je* daar niet over verwonderd zijn); *van eeuwige armoe je moste zijn huus verkoopen* (Ndl. Van armoe *moest hij* zijn huis verkopen); *in den hemel, 't gaat alle dagen rijs(t)pap zijn met zilverne lepels* (Ndl. In de hemel *zal er* elke dag rijstebrij zijn met zilveren lepels); *met da(t) slich(t) were, mijn haar krul(t) were* (Ndl. Door dat slecht weer (die regen) *kroest mijn haar weer*).

Nu enkele voorbeelden na voegwoordgroep: *A(ls) je ze breek(t), ge ga(at) ze meugen betalen* (Ndl. Als je ze breekt, *zal je ze* moeten betalen); *a(ls) 't regent, 'k bluwe thuus wê* (Ndl. Als het regent, *blijf ik* thuis hoor); *omdat ie gel(d) (h)ee(ft), je peis dat ie 't al es* (Ndl. Omdat hij geld heeft, *denkt hij* dat hij alles is); *terbinst da'k ik al aan 't wêrken wa(s), meniêre lag nog in zijn bedde* (Ndl. Terwijl ik al aan 't werk was, *lag meneer* nog in bed); *a(ls) 't hier nog lange ga(at) deuren, 't ga(at) gauwe gedaan zijn* (Ndl. Als dat hier nog lang blijft duren, *zal 't* vlug uit zijn). Met voegwoordgroep en bijwoord: *Dat ie vandage ip ne goudberg zate, morgen j'en ê geen klute mê* (Ndl. Al zat hij vandaag op een berg van goud, *morgen heeft hij* geen cent meer).

Het spreekt vanzelf dat het Kortrijks met dit verschijnsel niet alleen staat. VERMEIRE (1) telde op 143 Wervikse zinnen met aanloop slechts 45 zinnen met inversie (31 %) en 98 zonder inversie (dus 69 % met de woordorde SVf, nl. aanloop + subjekt + vervoegd werkwoord). Hij geeft als voorbeeld: „'s Anderendaags *ik was* kik hier g'hoeden aan mien mage, ee”.

(1) A. VERMEIRE, *Enkele syntaktische kenmerken van het Werviks dialect*, in *De Leiegouw*, XIV (1972), 53-57 (zie vooral 54).

Het gaat hier trouwens niet om zo maar een taalgrensverschijnsel, want in LOOTENS zijn „Oude kindervertelsels in den Brugschen tongval” van 1868 wemelt het van de inversielloze zinnen na aanloop : „Zo tsanderdags 's nuchtens 't ventji gink gón kijken ; zo 't wier avond ; zo ós da mannetji slapen was, de bazinne zei tegen heur man ; os dat mannetji 's navens t'huis kaem, de kinders wóren zo blijje ; tsanderdags 's nuchtens da mannetji klomp weêrol lanks ze platteboontji ... ; os ze geeten haden, 't mannetji gink slapen ; os ze gedóon haden met eten, menheere de Dagsterre vroeg an de soldóot ; zo de joengen zei ; zo ze sponnen gheel de weke ; in den nuchtend meester Gauwdief kaem te peerde gereên ; zo os 't avond was, Jan gink nó 't lof ; enz. enz.”.

V. F. VANACKER (1), die dit soort zinnen in Frans-Vlaanderen en het aangrenzende Westvlaamse gebied aan de hand van de „Dialectatlas” en van bandopnamen onderzocht, kwam tot de konklusie dat de RND dit syntaktische verschijnsel niet voldoende tot uiting laat komen voor West-Vlaanderen. Uit zijn bandopnamen blijkt nl., dat in Frans-Vlaanderen 89,4 % van de zinnen met aanloop inversieloos (dus SVf) zijn en in West-Vlaanderen 67,3 %. Dit percentage stemt dus vrij goed overeen met dat van VERMEIRE. VANACKER wees bovendien op de invloed van de pauze. Zowel in Frans- als in West-Vlaanderen hadden ongeveer 27 % van de inversielloze zinnen een korte pauze na de aanloop. In de bovengenoemde Kortrijkse voorbeelden hebben we de pauze met een komma weergegeven. Trouwens, zuiver structureel kan een voegwoordgroep vaak door een bijwoordelijke bepaling (vaak een voorzetsel-

(1) V. F. VANACKER, *Syntaktische Daten aus französisch-flämischen Tonbandaufnahmen. Verhandlungen des 2. internationalen Dialektologenkongresses* (Marburg/Lahn, sept. 1965), Wiesbaden, 1968, II, 844-855.

groep) worden vervangen ; m.a.w. ze zijn als paradigma door elkaar substitueerbaar. B.v. *Aangezien ik ziek ben, blijf ik thuis* = *Vanwege mijn ziekte blijf ik thuis* = *Daarom blijf ik thuis*.

VANACKER zijn percentage inversieloze zinnen in het Westvlaams steunde op bandopnamen in Koksijde, Wulveringem, Beveren, Poperinge en Dikkebus. De vraag kan hierbij natuurlijk worden gesteld, waar de grens van dat inversieloze gebied ligt. Uit wat we boven schreven, blijken in elk geval Kortrijk, Brugge, Wervik erin te liggen. Het verschijnsel is me ook in het Oostends bekend (3). Uit een recente studie van VANACKER (4) is intussen gebleken, dat volgens Gentse licentiaatsverhandelingen ook Esen en Menen „zinnen zonder inversie gebruiken na bijwoorden of bijwoordelijke voorzetselbepalingen van plaats of van tijd, die meestal niet door een duidelijke pauze van het er onmiddellijk op volgende subjekt gescheiden zijn. In Waregem en in Oostrozebeke, die heel wat verder van Frans-Vlaanderen verwijderd zijn, komt in overgrote meerderheid inversie voor na adverbiale bepalingen van plaats of van tijd, maar inversieloze zinnen zijn er niet onbekend, zelfs zonder pauze. Aalter schijnt alleen na een pauze soms geen inversie te kennen”. De laatstgenoemde gemeenten behoren trouwens dialectgeografisch ook niet meer tot het Westvlaams.

Dat het inversieloze patroon in Frans-Vlaanderen niet hierdoor te verklaren is, dat Prof. Pée voor zijn dialect-

(3) Uit de taal van familie en vrienden van mijn Oostendse vrouw.

(4) V. F. VANACKER, *Syntaktische overeenkomsten tussen Frans-Vlaamse en Westvlaamse dialecten* (in *De Franse Nederlanden, Jaarboek uitgegeven door De Stichting Ons Erfdeel* II, 1977), blz. 206-215 (vooral 207-211).

atlas de zinetjes in het Frans moest voorzeggen, blijkt niet alleen uit de geografische spreiding en uit de bandjes, maar ook uit de ouderdom van het verschijnsel. WILLEMYNS (1) geeft nl. al voorbeelden uit het 16de-eeuws Brugs van Willem Weydts. Na bijwoordelijke bepaling vindt hij vier inversieloze zinnen ; b.v. „tende van de myle *ghy hebt daer een ander staedt*”. Hij treft ook drie gevallen aan met bijzin als aanloop ; b.v. : „als ghy byder poerte compt *ghy zyet daer een sprynghende fonteynghe*”. Ik ben het dan ook met WILLEMYNS eens „dat wij hier voor een autochtone konstruktie staan”.

Dit Westvlaamse verschijnsel zal wel een relict van een vroeger veel algemener fenomeen zijn. Dat het wel niet om een oorspronkelijk Zuidnederlands verschijnsel gaat, bewijzen de Hollandse voorbeelden uit de 17de eeuw. „Vermijding der inversie vinden we na afgescheiden of oorspronkelijk afgescheiden deelen, bij Coster, Bredero, Cats, Huygens, Hooft en in Pascha”. We citeren de volgende voorbeelden uit OVERDIEP (2) : „Sonder u de wereld waer een graf (Hooft : Baeto) ; Ten lesten 't quam er uyt (Bredero) ; Des morghens Annetje, als ick uyt mijn droom ontsprong Ick taste na mijn lief (Bredero) ; Dan tis voor de noble baazen (Coster) ; Misschien wy moghen doch syn wijsheyt niet begripen (Vondel : Pascha)”.

Deze woordorde zonder inversie na een aanloop is ons trouwens al bekend uit het Middelnederlands. In de Reinaert lezen we (vers 1431-1432) : „Teerst dat hi quam an

(1) R. WILLEMYNS, *Enkele aspecten van het 16de-eeuws Brugs van Willem Weydts*, in *Hand. Kon. Zndl. Mij. Taal- en Lett. en Gesch.* XXV (1971), 353-355. Een Kortrijks 18de-eeuws voorbeeld is : „Indien gy in deze heilige gesteltenissen zyt, gy zult heden het grootste geluk genieten” (zie : F. DEBRABANDERE, *Een „Herderlyke Vermaening” uit 1774*, in *De Leiegouw*, XII [1970], 204).

(2) G. S. OVERDIEP, *Zeventiende-eeuwsche syntaxis*, Groningen-Den Haag-Batavia, 1931, I, 13-14.

de heide, hi sprac te Grimbeerte ende seide :". STOETT (1) heeft al in 1923 op dit verschijnsel gewezen : „Aangaande den zinsbouw valt nog op te merken, dat wanneer de bijzin aan den hoofdzin voorafgaat, deze zijn gewone woordvolgorde behouden kan". Hij geeft daar talrijke voorbeelden van : „Omdat hi cort was, hine mochte hem niet sien. Alsoe dese dinc aldus gesciede, Alexander wart, enz. Binnen dien dat die stoute man Julius Bertaengen wan, Embiorix, coninc van Gallen es uptie Romeinen gevallen. Alsic dit horde, ic was in vare. Teerst dat men saghe die sonne up staen, hi clam up enen berch groene. Eer si onpuncteliken spraken, si zweghen liever seven daghen. enz. enz.".

Ook WEIJNEN (2) wijst erop, dat in het Mnl. in zinnen met aanloop de inversie nog geen vereiste was : „ene lange brugge hi voer hem vant (Ferguut 1159)". Uit Hoofts Baeto (p. 12) citeert hij : „Dat argber is, mij self mijn konsten vielen teghen".

De verklaring voor dit verschijnsel lijkt voor de hand te liggen. Aangezien in zinnen met aanloop ook in het Frans de woordorde zonder inversie de gewone is (Hier *j'étais* absent ; s'il pleut, *je ne sors pas*), ligt het vanwege de geografische ligging van West- en Frans-Vlaanderen bijna voor de hand om aan invloed van het Frans te denken, zoals VERMEIRE dat trouwens ook doet, die bovendien nog een stilistische verklaring geeft. VANACKER (1968 : 855) wees erop dat het gebied zich echter over de rijks-grens heen uitstrekt ; het hogere percentage inversieloze zinnen in Frans-Vlaanderen zou dan eventueel wel door Franse invloed verklaard kunnen worden : „Dass die französische-belgische Staatsgrenze keine so scharfe Trennungs-

(1) F. A. STOETT, *Middel nederlandse spraakkunst. Syntaxis*, 's-Gravenhage, 1923, § 330, p. 230-231.

(2) A. A. WEIJNEN, *Schets van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*, Assen, 1971, blz. 12-13.

linie betekent, geht aus dem Material der Bandaufnahmen hervor. Bei ihnen ist der Einfluss des Französischen auf die flämischen Dialekte im Département du Nord sehr deutlich". In zijn recentere bijdrage (1977) drukt VAN-ACKER zijn standpunt duidelijker uit : „Misschien mag als verklaring hiervoor gedacht worden aan invloed van de twee verschillende kultuurtalen : het Frans versterkt de tendens om geen inversie te gebruiken, het Nederlands werkt die tegen”.

PAARDEKOOPEER (1) gaat zover het bestaan van niet-inversie in Nederlandse dialecten in twijfel te trekken en wijt het verschijnsel aan verfransingsdruk : „Blijkbaar is er pas onder zulke omstandigheden van verdringing een eigen zinspatroon mogelijk, en dan nog alleen in bepaalde plaatsen bij bepaalde sprekers onder bepaalde omstandigheden”. Het is dus heel duidelijk, dat PAARDEKOOPEER alleen de konstruktie met inversie als een eigen zinspatroon beschouwt.

Ik meen integendeel, dat de inversieloze zin wel een eigen zinspatroon is, dat niet door invloed van het Frans te verklaren is. De talrijke voorbeelden uit het Middelnederlands en zelfs de Noordnederlandse uit de 17de eeuw zijn daar al een sterke aanwijzing voor. We moeten het dus veeleer zo zien, dat West- en Frans-Vlaanderen een zinspatroon bewaard hebben, dat in de overige dialecten verloren gegaan is. Het Westvlaams is nu eenmaal een archaisch dialect en Frans-Vlaanderen heeft door zijn geïsoleerde ligging heel wat oud taalgoed bewaard. Dit blijkt telkens weer uit de Frans-Vlaamse taaltuintjes van C. MOEYAERT in *Ons Erfdeel*. M.i. heeft het Nederlandse dialect van Frans-Vlaanderen dus niet een Nederlands

(1) P. C. PAARDEKOOPEER, *Syntaxis, spraakkunst en taalkunde*, Den Bosch, 1955, blz. 242-243.

zinspatroon vervangen door een Frans, maar wel een autochtone konstruktie weten te bewaren, omdat het al een paar eeuwen de invloed van het Algemeen Nederlands niet (meer) ondergaan heeft.

Met autochtoon bedoelen we nu niet, dat het inversie-loze patroon een typisch Nederlands patroon zou zijn. We menen dat het aan het Westgermaans eigen is (verder durven we ons niet uitspreken). De meest voor de hand liggende vergelijking is natuurlijk die met het Engels, waar niet-inversie — evenals in het Frans — de regel is (1). De vraag is natuurlijk, of de Engelse woordorde niet uit het Frans overgenomen is (Vgl. *Yesterday I was absent ; when it rains, I stay at home*). PAARDEKOOPEL (2) ziet de verklaring gewoon in bevolkingsmenging : „Let wel : we spreken hier niet over gevallen van bevolkingsmenging, anders zou de Normandische inval in Engeland in 1066 natuurlijk ter sprake moeten komen : *yesterday we have* (3) is precies gelijk aan het Breeduinse type. Het overnemen daarvan is niet gevolgd door het uitsterven van het Engels”. Welnu, als de Normandiërs het zinspatroon zonder inversie in Engeland hebben ingevoerd, dan mag dat patroon ook alleen in het Engels van na 1066 voorkomen. Dat dit niet het geval is, moge uit de volgende Oudengelse voorbeelden blijken. In de *Beowulf* (8ste eeuw) lezen we (vers 175) (4) :

(1) Al is in het Engels inversie wel mogelijk na een emfatisch vooropgeplaatst bijwoord, b.v. „Never had such a hurricane been raging over this town ! Thus ends the sad story of Cordelia ! Here lives an honest lawyer !” (H. DE VOCHT, *A Handbook of English grammar for Belgian students*, Turnhout, 1947, blz. 374). Vgl. Fr. „ainsi se termine ... ; ci gît”. Ook VANACKER (1977) wijst op de mogelijkheid : „Nowhere have these complaints been louder”.

(2) *A.w.*

(3) „Yesterday we had” was natuurlijk een beter voorbeeld geweest.

(4) M. LEHNERT, *Beowulf* (Sammlung Götschen 1135), Berlin, 1949, blz. 32.

„Hwīlum hīe gehēton”. In de Saksenkroniek (867-877) (1) lezen we : „And pāēr nān hefelic gefeoht ne wearp” (En daar ontstond geen hevig gevecht); „paes ymb iiii niht Æþered cyning and Ælfred his brōþur pāēr micle fierd to Rēadingum gelæddon” (Vier nachten later leidden koning Adrad en Alfred zijn broer daar een groot leger naar Reading); „and p̄y ilcan gēare hīe sealdon Cēolwulfe ...” (en in hetzelfde jaar verleenden ze aan Ceolwulf ...); „and p̄y gēare Healfdene Norþanhymbra lond gedælde” (en in dat jaar verdeelde Healfdene het land van de Northumbriërs).

De historische spraakkunsten zijn over dit aspect van de syntaxis vrij zwijgzaam. De woordorde in zinnen met aanloop wordt er niet systematisch behandeld en je moet je voorbeelden er maar zelf uit zien te pikken. Hier volgen er enkele uit MOSSÉ (2) : „Næfre wē ær ðyllic gesawon” (nooit tevoren hadden we iets dergelijks gezien); „Eft dā siddan ödre twēgen swearte hremmas sidlice cōmon”, door MOSSÉ vertaald als „Et puis deux autres corbeaux noirs s'en vinrent”. Bij PILCH (3) vonden we het volgende voorbeeld : „forþon iċ þas word spræce ... forþon iċ afýsed ēom” (omdat ik deze woorden sprak, ... daarom ben ik verdreven”. Bij HOPPER (4) tenslotte : „pær þa Denison sige namon” (Chronicle 871 A.D. : and there the Danes won a victory); „þa on pære seofod wíecan ofer Eastron he gerad to Ecghryhtes stane be eastan Seal wyda” (Chronicle 878 A.D. : then on the seventh week after Easter he journeyed to Egbertsstone east of Salwood”. Deze zinnen,

(1) M. LEHNERT, *Altenglisches Elementarbuch* (Sammlung Götschen 1125), Berlin, 1955, p. 128, 129, 132, 134).

(2) F. MOSSÉ, *Manuel de l'anglais du Moyen Age des origines au XIVe siècle. I. Vieil-Anglais. Tome premier : Grammaire et textes*, Paris, 1945, p. 171.

(3) H. PILCH, *Altenglische Grammatik*, München, 1970, p. 168, 184.

(4) PAUL J. HOPPER, *The syntax of the simple sentence in proto-Germanic*, The Hague-Paris, 1975, p. 72-73.

met aanloop en onderwerp voor de persoonsvorm, bewijzen dat het Engels deze konstruktie al kende voor de komst van de Normandiërs in 1066.

Dat het ook om een kontinentaal-Westgermaanse konstruktie gaat, bewijzen de Duitse voorbeelden. In het Hildebrandslied (800) vinden we er al een voorbeeld van : „Ibu du mi enan sages, *ik* mi de odre *uuet*” (Ndl. Als je me er een noemt, *weet ik* de anderen, kan ik de anderen noemen). Net als het Mnl. levert ook het Mhd. talrijke voorbeelden van niet-inversie. Als de hoofdzin op de ervan afhankelijke bijzin volgt, ziet Hermann PAUL (1) in het Mhd. drie mogelijkheden : „1. Er beginnt mit dem Verb ; diese im Nhd. ganz gewöhnliche Weise ist dem Mhd. fast völlig fremd : als ichs an dem puoch lase waz by der zeit Vespasianus ze Rom kaiser”. Wel heeft het Mhd. inversie als de hoofdzin ingeleid wordt door *dô* of *sô*. De derde mogelijkheid is de hier besproken inversieloze konstruktie : „Der Nachsatz kann wie ein für sich allein stehender Hauptsatz behandelt werden : alsô der junge solhe wandelunge an sîner swester gesach, er nam si sunder (Hartmann von Aue) ; wan daz manz im durch got vertreit (wenn man es ihm nicht um Gottes willen hingehen liesse), man dulte ez unlange vrist (ibid.) ; dô nu ze hove kômen die Hartmuotes man, Hilde diu schœne grûezen si began (Kudrun) ; dô er den lintrachen an dem berge sluoc, jâ badet sich in dem pluote der recke vil gemeit (Nibelungenlied) ; swie er ouch sî in sîner gotelîchen magencrefte, er wartet iedoeh”. Hoe vreemd het nu ook moge klinken, de nieuwere en uitvoeriger uitgave van 1969 (2) behandelt de „Nachsatz” niet meer, al hoeven we bij SCHROEBLER toch

(1) H. PAUL, *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Bearbeitet von L. E. SCHMITT, Tübingen, 1953, p. 231-232, § 355.

(2) H. PAUL, *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Teil II. *Syntax* von Ingeborg SCHROEBLER, Tübingen, 1969, p. 430, 432.

niet te lang te zoeken om er voorbeelden van te vinden : „dô in der rise komen sach, daz was sîn spot (Iwein) ; dô diu marcgrâvinne die boteschaft vernam, ein teil was ir leide (der Nibelunge Nôt) ; innen des diu frouwe slief, der munt ir von einander lief (Parzival)”.

We mogen besluiten dat de SVf-woordorde in zinnen met aanloop (bijwoordelijke bepaling of voegwoordgroep) niet uit het Frans verklaard dient te worden, aangezien dit zinspatroon al in het Mnl., het Ohd. en het Mhd. en het Oe. (voor 1066) voorkwam. Frans- en West-Vlaanderen zijn dus in dit opzicht weer een relictgebied, waar de inversieloze konstruktie langer bewaard bleef (1).

Lezend in de verzamelde opstellen van WEIJNEN (2) stelde ik vast, dat deze dialectoloog al in zijn inaugurale rede in 1958 tot deze — ook onze — konklusie gekomen was : „Het hoeft ons niet te verwonderen, dat al de genoemde relicten vooral in het westen voorkomen. Jacobs schreef in het *Donum Natalicium Schrijnen* een artikel over het conservatieve karakter van het Westvlaams en lezende in Winklers reeds vaker genoemde vertalingen van de parabel van de verloren zoon vond ik in het Westvlaams, maar daar dan ook alleen, het ontbreken van de inversie na aanloop : *in en inzegrinze i naamp zen lappen en zen lèèrzen en os i nog verre van zen uus was, ze vodder zaag em ol kommen*”.

(1) Ik dank hier de professoren Draye, Roelandts en Vanacker voor hun bibliografische aanwijzingen.

(2) A. WEIJNEN, *Algemene en vergelijkende dialectologie. Een verzameling studies van* —, Amsterdam, 1975, 8.